

XVI a. vidurio Lietuvos miestelio rinka: Pasvalys 1551 metais

E u g e n i j u s S A V I Š Č E V A S
Vilniaus universitetas

Pagrindiniai žodžiai: *miestelis, turgus, malūnas, karčemos, turgapiniai, prekyba.*

Šiuolaikiniams Lietuvos istorikams užuominos apie regionines ar lokalias XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rinkas turėtų sukelti nepatiklią nuostabą: nejaugi apie jas galima pasakyti ką nors daugiau, nei porą trivialių bendro pobūdžio pastabų? Išties istorikams gerai žinoma, kad ankstyvųjų naujųjų laikų miestelių gyvenimo rutina atsispindėjo ir ekonominiame gyvenime, kurio beveik visi neatspindi rašytiniai šaltiniai ir kurio ritmai bei spalvos beveik be pėdsakų išsityrynė iš lokalinių bendruomenių kolektyvinės atminties. Juos rekonstruoti istorikai dažniausiai net nemato reikalo, nes kiekvienas miestelis, kiekviena bendruomenė turėjo savo specifiką. Mokslas „reikalauja“ stambių istorinių struktūrų, pavyzdžiui, tokių kaip miestų tinklas, tyrimo. Tokių tyrimų išvados negailestingai niveliuoja lokalias ypatybes ir pateikia rūškana, bet „sušukuotą“ bendrą vaizdą. Tiesa, į jį žvelgiant kartais visiškai nebesuprantame, ką reiškė turgus miestelio gyvenime. Todėl net pavienių specifinius miestelio gyvenimo aspektus išryškinančių šaltinių analizė gali prisidėti prie istoriografijoje suformuoto provincijos miestelio gyvenimo modelio papildymo (A l e x a n d r o w i c z 1970; A l e x a n d r o w i c z 1961; M e i l u s 1997).

Šio straipsnio tikslas – nustatyti XVI a. vidurio Pasvalio rinkos specifiką ir rutininio ekonominio gyvenimo cikliškumus, panaudojant 1551 m. vietinių turgapinių ir malūno pajamų registrus.

Šaltinis

Pagrindinis tyrimo objektas – du unikalūs 1551 m. Pasvalio turgaus ir vandens malūno pajamų registrai. Iki šiol šis šaltinis istoriografijoje nebuvo nei plačiau panaudotas, nei specialiai tirtas. Minėti dokumentai saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje Edmundo Laucevičiaus fonde (*VUB RS*, f. 77, b. 28, l. 1–7v). Jį sudaro du į vieną sąsiuvinį surišti registrai (formatas 33 x 10,5 cm). Pirmasis – miestelio turgaus mokesčių registras, į kurį įrašyti 55 įrašai su nuorodo-

¹ Už draugišką pagalbą rengiant straipsnį esu dėkingas Laimonui Karaliui.

mis apie pajamas, gautas iš kiekvieną ketvirtadienį vykusių prekymečių. Pirmas įrašas jame datuotas šv. Barbaros dieną (t. y. 1550 m. gruodžio 4 d.), o paskutinis įrašas – šv. Liucijos dieną (t. y. 1551 m. gruodžio 13 d.). Malūno pajamų sąrašas, deja, gerokai trumpesnis. Jame tik 11 įrašų apie sekmadieniais iš malūno pasiimtas pajamas. Kaip minima pirmame įrašė – malti pradėta sekmadienį, pusantros savaitės iki Velykų (1551 m. Velykos – kovo 29 d.), tas reikštų, kad malūnas darbą pradėjo kovo antros dekados antroje pusėje. Malti baigta 9 savaitės po Velykų, t. y. pačioje birželio pradžioje. Malūno darbo pradžią galima aiškinti ką tik pasibaigusiu ledonešiu. O štai darbo pabaiga buvo priverstinė. Apie tai liudija marginalinis įrašas paskutiniame registro lape, kur nurodoma, kad upės vaga nuseko ir malūnas dirbti nebegalėjo. Kodėl darbas nebuvo atnaujintas rudenį, kada lietūs vėl pripildo nusekusių upių vagas, – nežinome. Tiesa, šaltiniuose yra išlikę duomenų, kad minėti metai nebuvo įprastiniai. Antai Albertas Kojelavičius mini, kad 1551 metų žiema buvusi labai šilta, o po to prasidėję šalčiai „<...> *viską nuvirino, pražudydami derliū*“ (V i j ū k a s-K o j e l a v i č i u s 1988, 685). Ar tai reiškia, kad rudenį nebuvo ko kirsti ir ką malti? Gali būti, bet akiai pasitikėti A. Kojelavičiumi neverta.

Abu registrai surašyti vieno asmens rankos, todėl nekelia abejonių, kad tai miestelio šeimininko – Pasvalio klebono – namų ūkio dokumentai.

Pasvalio rinkos erdvė

Rinka – toks socialinis reiškiny, kuris turi tam tikrą erdvę ir laiką. Ji nuolat kinta: būna išplečiama, gali susitraukti, jungti labiau [ar ne tiek] nutolusius paklausos ir pasiūlos taškus ir apimti platesnius ar siauresnius visuomenės sluoksnius. Todėl bet kurios rinkos tyrimą privalu atlikti iš karto taikant tris metodologines kryptis: istorinės geografijos, nuolat bekintančios ūkinės-prekybinės veiklos bei bendruomenių sociologijos. Kita vertus, rinka – savotiškas civilizacijos tvarinys, kurio formas pasirenka pati civilizacija. Viduramžiais Europoje susiklostė savotiška socialinė rinkos matrica, vėliau menkai tekitusi. Išoriškai matomiausia šios matricos grandis buvo turgus (miesteliuose turgaus aikštė) ir karčemos (tavernos, smuklės). Tačiau šios organizacijos buvo antrinės. Toje pačioje uždaroje teritorijoje anksčiau už turgų ir karčemas iškildavo bažnyčia ir pilis (ar dvaras). Šios, didžiąja dalimi ne ekonomikos organizacijos, diktavo gyvenimo ritmą visai bendruomenei (L e G o f f 1992, 290–291). Pagaliau paskutinė svarbi šios matricos dalis buvo malūnas. Ankstyvųjų naujųjų laikų pabaigoje apie bažnyčią ir turgų besigrupavusias bendruomenes dažnai aptarnaudavo net keli malūnai (B r a u d e l 1988, t. 1, 59, 376–381; t. 2, 12–66).

Po Lietuvos krikšto pagal šią matricą buvo „lipdomos“ ir Lietuvos lokalinės rinkos. XVI a. viduryje jos turėjo visus minėtus komponentus, nors, regis, neretai stokojo malūnų. 1551 m. Pasvalys savo vandens malūną turėjo. Dar 1531 m. Lietuvos valdovas suteikė teisę Pasvalio bažnyčiai pasistatyti malūną (B a l i u l i s 1999, 46). Bet Pasvalio istorija ne tuo garsi. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kontekste Pasvalys žinomiausias dėl 1557 m. rugsėjo mėnesį čia sudarytų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto sutarčių su Livonijos ordinu.

Taigi mūsų aptariamasis laikotarpis iš esmės apibūdina miestelio padėtį sutarčių sudarymo išvakarėse. Iki tol Pasvalys išoriškai niekuo neišsiskyrė iš kitų Lietuvos paribio bendruomenių. Po ilgokai užtrukusio Ordino karo su Lietuva, gyvenimas čia suaktyvėjo XV a. antroje pusėje. 1497 metais didysis kunigaikštis Aleksandras leido vietos klebonui Jonui Grotui įsteigti miestelį. Tuo pačiu klebonui buvo leista įsteigti turgų ir karčemas bei pasiimti iš jų gaunamas pajamas (Ibid., 45–47).

Klebonijos formuojama rinka buvo apsaugota tiems laikams įprastu būdu: 3-jų mylių nuo miestelio spinduliu buvo draudžiama steigti karčemas. Šios ribos kone aiškiausiai apibrėžia to meto Pasvalio rinkos erdvę, nors pastarosios sandarai suprasti vien tokio „teorinio“ apribojimo neužtenka. Čia esminis klausimas: kaip Pasvalio rinka buvo susijusi su aplinkinėmis rinkomis. Tokios sąveikos struktūras galime apibūdinti atsižvelgdami į vietos pirklių teisinį statusą bei komunikacijų sistemą. Pirmuoju atveju žinome, kad bent jau nuo 1546 m. Pasvalio pirkliai turėjo teisę be muitų prekiauti Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (Ibid., 46). Vadinasi, pirklių judrumas iš esmės buvo skatinamas, bet komunikacijų sistemos tyrimai rodo aiškų Pasvalio rinkos atokumą nuo Lietuvos didžiųjų rinkos centrų.

Ikiindustrinių visuomenių kontinentinėje prekyboje paprastai didelę reikšmę turėjo vandens, t. y. upių keliai. Upių vagų svarba buvo dvejopa. Viena vertus, šiltuoju metų laiku jos buvo panaudojamos laivybai. Antra vertus, žiemą užšalusios upės tapdavo puikiomis trasomis rogių transportui. Pasvalys įsikūrė Mūšos ir Lėvens santakoje. Mūša nuo seno buvo pagrindinė regiono upė, bet Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ant jos krantų nebuvo jokio reikšmingesnio ekonominio gyvenimo centro. Didesni šios upių sistemos miestai formavosi Livonijoje: Bauskė ir Mintauja (dabartinė Jelgava) (V a r a k a u s k a s 1982, 280–285). Leidžiantis žemyn Mūša buvo galima pasiekti Rygos įlanką ir pačią Rygą. Ar šiomis potencialiomis galimybėmis buvo naudojamosi, – mes nežinome. Tačiau Rygos „faktorius“ ne kartą „prasimuša“ pro šaltinių tylą. Dar XIII a. pabaigoje vadinamoje „Rygos skolų knygoje“, minimas kažkoks sandorių subjektas Jonas iš Pasvalio (Johanes de Posewole, Poswale, Posewale). O 1536 m. Pasvalio klebonas skundėsi, kad kai kurie pirkliai važinėja į Rygą, o Pasvaliui nemoka maito mokesčio (B a l i u l i s 1999, 46).

Taigi labai tikėtina, kad upių ir žiemos kelių sistema laikė Pasvalio rinką atgręžtą į šiaurę, Rygos link. Nėra abejonių, kad ši tendencija laikui bėgant tik stiprėjo. Prijungus Livoniją prie Abiejų Tautų Respublikos, kaimyninių Lietuvos ir Livonijos bendruomenių kontaktai suintensyvėjo. Tad iš esmės „psichologinis“ sienos faktorius vargu ar stipriau ribojo ekonominius kontaktus. Antai, Liudo Truskos žiniomis, XVIII a. pabaigoje Upytės pavieta šiaurinėse parapijose iš Livonijos atvykę vokiečių kilmės bajorai sudarė 58% visų žemvaldžių (T r u s k a 1974, 101). Tiesa, XVIII a. geopolitinė situacija buvo kita, tačiau Lietuvos–Livonijos pasienio kontaktai suaktyvėjo dar XV a.

Lietuvos didiesiems miestams įtaką Pasvaliui skleisti buvo sudėtingiau, nes jie buvo įsikūrę ant Nemuno–Neries upių sistemos, nesijungusios su Mūšos sistema. Susisiekimas sausuma irgi nebuvo paprastas. XVI a. vidurio sausumos kelių tinklams pristato Livonijos karo metu šaltiniuose užfiksuoti Lietuvos kariuomenės

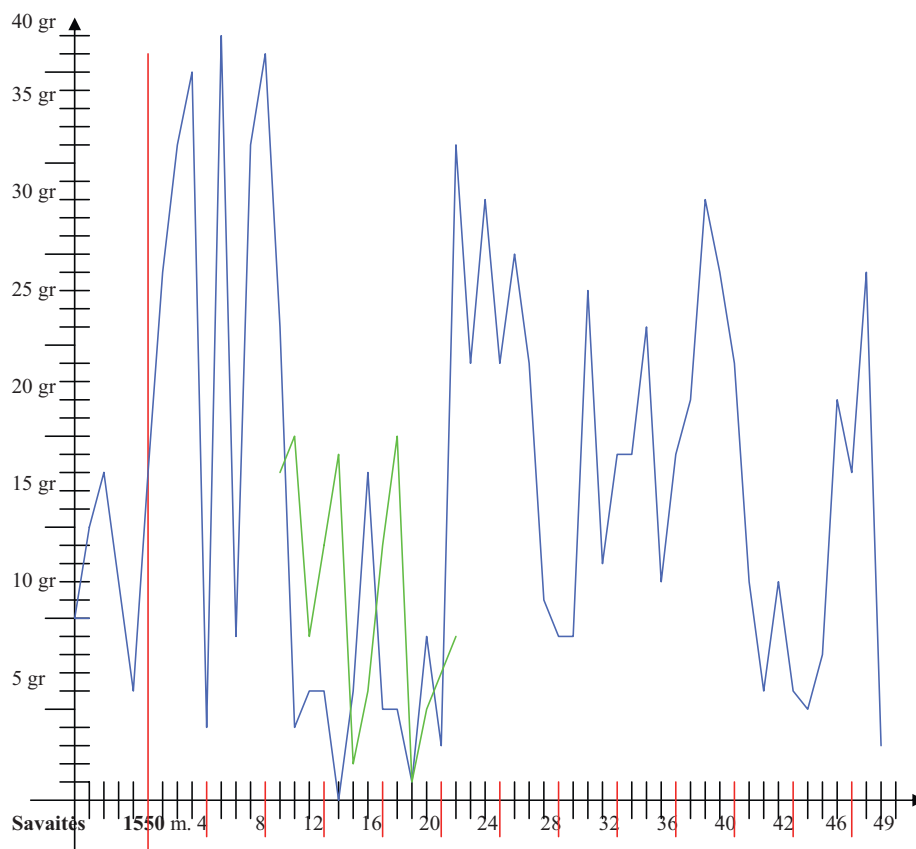
maršrutų aprašymai. Juose išvardijami keliai į Livonijos pasienį nuo Vilniaus ir Palenkės. 1560 m. kelias: Vilnius – Sudervė – Kernavė – Žasliai – Gegužinė – Žemimai – Šėta – Ramygala – Krekenava – Pasvalys – Saločiai – [Bauskė]. 1561 m. kelias iš Palenkės [minėsiu tik jo dalį nuo Vilniaus]: Riešė – Nemenčinė – Dubingiai – Pasvalys – [Saločiai – Bauskė] (*LM. Kn. 564, 51*). Šiuose maršrutuose pastebimi dideli atstumai nuo Krekenavos ir Dubingių iki Pasvalio rodo, kad miestelis komunikacijų požiūriu buvo gerokai atitrūkęs nuo centrinio kelių masyvo, besiraizgiusio Neries ir Nemuno pakrantėmis. Taigi komunikacijų tinklas Pasvalį greičiau šliejo prie Rygos, nei prie Vilniaus ar Kauno.

Rinkos struktūrinamieji faktoriai ir jų funkcionavimas

Vidinis XVI a. Lietuvos miestelių rinkos [visų pirma – turgaus] funkcionavimas, kol kas beveik nežinomas. Vertindami šykščias šaltinių užuominas, istorikai dažniausiai mano, kad miestelių prekybos pagrindą sudarė apmokestinama prekyba [prekės apdėtos turgapinigiais], kuri dažniausiai siejama su mėsos pardavinėjimu (*A l e x a n d r o w i c z 1961, 78*). Tačiau, atrodo, kad prekyba mėsa sudarė tik dalį į turgapinigių įkalkuliuojamų pajamų iš didesnių turguje sudaromų sandorių.

1551 m. Pasvalio atveju nieko konkrečiau nežinome, išskyrus metines turgapinigių fluktuacijas (žr. grafika). Iš jų aiškėja, kad iš sėkmingo prekymečio gautas pajamas Pasvalio klebonas galėjo nusipirkti karvę [iš dviejų tokių pačių prekymečių – ariamąjį jautį], iš nesėkmingiausio – bent jau galėjo papietauti [vištos kaina tais laikais – apie 0,5 grašio] (Livonijos karo laikų kainynai žr. *LM. Kn. 564, 34, 35, 38, 52*), o metinės pajamos iš turgaus sudarė per 16 kapų grašių. Vien per pusmetį karčiamų pajamos siekė 42 kapos grašių (*B a l i u l i s 1999, 46*), o iš netikėtai trumpo malūno darbo – 2 kapos ir 40 grašių. Pateikti skaičiai čia ne kažin ką mums tepasako, nes nėra visos galimos surinkti sumos. Bet iš jų galime daugmaž rekonstruoti turgaus, malūno ir karčemų metinio rentabilumo rodiklius bei susidaryti jų santykio vaizdą. Tam, kad susidarytume nuomonę apie iš malūno gautas vidutines metines pajamas, 1551 m. rodiklius turėtume padidinti maždaug 3 kartus, nes turime duomenis tik apie 2 mėnesių (kovo pabaigos–birželio pačios pradžios) malūno darbą, nors per metus jis turėjo dirbti maždaug triskart ilgiau (birželis–spalis, ar net lapkritis). Taigi pajamų suma išaugtų iki 11 kapų grašių per metus. Turimus duomenis apie per pusmetį 1551 m. iš Pasvalio karčemų gautas pajamas reikia didinti dvigubai. Susidarytų 84 kapos grašių. Vadinasi, iš visų trijų pajamų eilučių Pasvalio klebonija turėjo gauti maždaug 111 kapų grašių. Jų santykiai būtų maždaug tokie: 5:1 – tarp karčemos ir turgaus; 2:3 – tarp malūno ir turgaus; 8:1 – tarp karčemų ir malūno. Tikėtina, kad visų trijų organizacijų veikla ir rentabilumo fluktuacijos tarpusavyje koreliavo. Kaip matome iš grafiko turgapinigių ir malūno pinigų fluktuacijos galėjo būti susijusios atvirkštine koreliacija, bent jau ankstyvuojant malūno darbo laikotarpiu. Turgaus ir karčemų kreivės, ko gera, turėjo judėti lygiagrečiai: kylant vienai, kilo ir kita, ir atvirkščiai. Tokiam susiblokavimui turėjo įtaką ir turgaus bei karčemų išsidėstymas iš esmės vienoje erdvėje, o malūnas buvo atokiau.

Pasvalio klebono pajamos iš miestelio turgaus ir malūno 1551 m.

Tamsesne spalva pažymėta turgapinių kreivė, šviesesne – pajamos iš malūno.

Nors karčemų pajamos buvo didžiausios, bet miestelio rinkoje turgus, kaip lokalinės rinkos šerdis, vaidino pagrindinį vaidmenį. Pastarajam suprasti būtinos ne turgapinių sumos [klebono pajamų iš turgaus], o turguje sudarytų sandorių bendrosios masės įvertinimas. Nustatyti šio dydžio registras nepadedą, nes turgapiniai nebuvo procentinis mokestis nuo parduodamos prekės. Apie tai galime susidaryti įspūdį iš 1528 m. Giedraičių turgapinių reglamentacijos: iš kerdžių už jautį ar karvę imta po 3 pinigėlius [jų kainos santykis 2:1]; o statinė javų ir statinė druskos apmokestintos vienodai – po 1 pinigėlį (*LM. Kn. 12, 512, 513*). Todėl turgapinių registras iš esmės neduoda tikslumo, norint išsiaiškinti, kuo buvo prekiaujama.

Šią problemą galime išspręsti pasinaudodami rinkos sociologija ir derindami ją su turimais duomenimis apie Pasvalio turgaus veiklą. Baliulio surinkti duomenys rodo, kad XVI a. viduryje Pasvalyje buvo iki 100 kiemų (B a l i u l i s 1999, 46), t. y. apytikriai apie 700 gyventojų. Dauguma jų nebuvo praradę ryšio su žeme, nors, kaip ir visuose miesteliuose, pagrindinė miestelėnų grupė užsiėmė alkoholi-

nių gėrimų [alaus, midaus, degtinės] gamyba ir pardavimu. Pagrindinių jų sandorių kieki turėjo sudaryti vietinės kilmės produktų transakcijos. Pastarosios produkcijos asortimentą aiškiausiai pristato normatyvinės teisės aktai: Lietuvos Statutų kainynai (*PLS*, 286–291; *ALS*, 229, 230; *TLS*, 469–476). Juose pateikiamos arklių, stambiųjų ir smulkiųjų raguočių, kiaulių, naminių paukščių, daržovių, ankštinių kultūrų, kanapių, aguonų, javų kainos. Šių kainynų duomenys didžiąja dalimi sutampa su Livonijos karo metais leistais didžiojo kunigaikščio universalais, reglamentavusiais maisto produktų kainas. Juose minimi ir tie produktai, kurie Statutuose nebuvo įkainoti, bet kurie potencialiai turėjo didelę galimybę būti perkami miestelio turguose – javų miltai, kruopos, salyklai (*LM. Kn. 564*, 34, 35). Tikėtina, kad didžioji dalis turguje pateikiamos augalininkystės produkcijos miestelėnų nedomino. Ja galėjo susidomėti nebent pirkliai, pardavinėję maisto produktus didesnės paklausos vietose – stambesniuose miestuose. Šiuo požiūriu Rygos rinka tikrai turėjo masinti ir pasvališkius. Netiesiogiai javų prekybos svarbą Pasvalio rinkai rodo ir XVI a. 9-ame dešimtmetyje minimas savitas biralų saikas – Pasvalio statinė (*B a l i u l i s* 1999, 48). Galbūt tai paaiškina pajamų iš turgaus kreivės aukščiausius pakilimus pokalėdiniu laikotarpiu: sausio–vasario mėnesiais. Be abejonės, tai buvo patogiausias didesnių krovinų pervežimo metas rogėmis upių ledu.

Visą pavasarį, kovo–gegužės mėnesiais, Pasvalio turgaus prekyboje matomas sąstingis. Pavasario laikotarpis pats savaime yra išskirtinis agrarinėms visuomenėms. Tai – pasibaigusiu atsargų, periodiškai atsikartojančio sąlyginio pusbadžio ar net bado metas. Tą lyg ir patvirtintų katastrofiškai nukritusi turgaus pajamų kreivė, bet turimas to paties laiko malūno pajamų registras rodo, kad miltai tuo laikotarpiu buvo malami. Taigi duonos bendruomenė turėjo. Tikėtina, kad prekyba javais tuo metu buvo sustojusi galbūt ir dėl negausių jų atsargų, bet kartu ir dėl pavasario atlydžio, praktiškai nebeleidusio juos transportuoti sausumos keliais. Tai šį tą pasako ir apie vandens transportą. Kaip žinome iš Kauno muitinių registro, balandžio mėnesį prasidėdavo laivybos sezonas Lietuvos upėmis (*AVAK*, 14, 645). Iš mūsų grafiko galime įtarti, kad vandens transportas nevaicino rimtesnės reikšmės XVI a. vidurio Pasvalio rinkai.

Ryškų sandorių sumažėjimą pavasario laikotarpiu reikėtų aiškinti ir kitais procesais. Kaip matėme, miestelio vidaus rinkai prekyba augalininkystės produktais vargu ar buvo reikšminga. Paklausesni galėjo būti mėsos gaminiai. Plėtoti gyvulininkystę miestelėnai turėjo ribotas galimybes. Tam būtini miškai, krūmynai ir pievos, išsidėstę atokiau nuo miestelio. Šis pastebėjimas dera ir su aukščiau išdėstytomis istoriografijoje išsakytomis nuomonėmis apie mėsos gaminių svarbiausią reikšmę vadinamiesiems turgapiniams. Įtraukus juos į turimą grafiką, dar kai kas paaiškėja. Jeigu mėsos produktai labiausiai lėmė pajamas iš turgaus, tai šių pajamų sumažėjimas pavasarį, bent jau jo pirmojoje pusėje, lengvai paaiškinamas – tai Didžiojo pasninko metas. Kadangi XVI a. Pasvalys buvo vietos klebono valdžioje, tikėtina, kad pasninko buvo griežtai laikomasi ir turguje. 13-tą savaitę [iš karto po Velykų] turgaus pinigų buvo gauta vos 2 obolai (1 pinigėlis). Tačiau po to prekyba kad kiek ir atkuto, bet neatsigavo. Sąstingis išliko dar 8 savaites, o tai rodo, kad Didysis pasninkas [kartu ir mėsos pardavimo sureikšminimas] ne viską paaiškina.

Taigi registras leidžia spėti, kad po turgapinigiais slypi ne tik pajamos iš javų ir mėsos. Turgaus savininkai, matyt, siekė apmokestinti bet kokią nors kiek stambesnę prekybą. O ji, be abejonės, nebuvo apėmusi vien tik vietinės produkcijos pasiūlos. Vargu ar bet kuris to laikmečio krikščioniškojo pasaulio turgus galėjo apsieiti be prekybos žuvimi (pvz., žr. *ODVCA*, 2, 90, nr. 93), druska, kailiais ir audiniais. Tiesa, mes beveik neturime vilties tai įrodyti šaltinių nuorodomis iš tos pačios rinkos ir tiriamos epochos. Čia galime apeliuoti tik į analogijas.

Vienas iškalbingiausių prekybos istorijos šaltinių yra Lietuvos diduomenės išlaidų užrašai. Bene ankstyviausias – Vilniaus vyskupo Povilo Alšėniškio 1538–1539 m. išlaidų sąsiuviniai. Vienas iš jų atspindi vyskupo kelionės ir viešnagės į Pinską išlaidas. Ši situacija ypač dėkinga, nes, išvykus iš namų, vyskupo tarnai buvo priversti apsipirkti turguose [daugiausia duomenų iš Pinsko]. O pirko: kiaušinius, ropes, agurkus, kopūstus, grybus, pieną ir, ypač dažnai, žuvį, o kartais silkę (*ASZR*, 7, 17–24). Taigi XVI a. turguose prekiaujama buvo viskuo, ko tik atsiradavo paklausa. Štai kodėl miestelių turguose pasirodydavo ne tik bajorų tarnai, šio bei to parūpinti ponų stalui [bajorės virėjo pasirodymo „jomärke“ pavyzdys – *LM. Kn. 253*, 229v], bet ir patys bajorai. Kadangi turgaus savininkai dažniausiai turėjo laisvę apmokestinti turguje vykdomas operacijas, tad labai tikėtina, kad tą ir darė: stengėsi apmokestinti visą didesnę prekybą. Tas ir turėjo atsispindėti ir turgapinių fluktuacijose. Tuomet tik parduodamų prekių įvairumu galima paaiškinti sąlyginai stabilų turgapinių dydį per antrąją metų dalį. Žiūrint į grafiko kreivę tikėti, kad per vasarą turguje buvo prekiaujama vien mėsa ir javais, būtų naivu.

Vertinant turgapinių rodiklius vertėtų atkreipti dėmesį dar į porą tendencijų.

1. Labai plati kreivės amplitudė žymi paklausos nestabilumą. Po kiekvieno didesnio prekybos pakilimo neišvengiamai sekė nuosmukis, rodantis gana greitą rinkoje besireiškiančios paklausos patenkinimą. Iš to galima spėti, jog turgaus rinką diktavo greitai suvartojamų prekių rūšys – maisto prekės.
2. Maždaug nuo birželio mėnesio ir, matyt, iki kitų metų pavasario trukdavo sąlyginai aktyvios prekybos laikotarpis. Jį galima aiškinti platesnio prekių asortimento paklausos ir likvidumo rinkoje išaugimu. Gali būti, kad šiuo laikotarpiu prekyboje nevyravo nė viena prekių rūšis: prekiauta pieno, mėsos, galbūt, amatininkų produkcija bei druska. Tačiau apskritai paėmus, per visą šį [birželio–kitų metų kovo pradžios] laikotarpį galime pastebėti dvi raidos fazes. Pirmoji – nuo birželio iki kitų metų pradžios, kai ryškėjo prekybos apimčių mažėjimo bendra tendencija. Antroji fazė – sausio–vasario mėnesiai, pasižymėję aktyviausia prekyba per metus.

Aukščiau pateiktas Pasvalio atvejis leidžia pradėti formuoti XVI a. Lietuvos miestelių rutininio ūkinio gyvenimo ciklo modelį. Jo verifikavimui, žinoma, būtini kitų miestelių rinkų tyrimai, bet ir ši kartą galime pateikti kelias išvadas.

Išvados

Tikėtina, kad Pasvalio rinka nuo pat formavimosi pradžios buvo orientuota į Livonijos rinką [turbūt Rygą]. Tą liudija komunikacijų sistema. Iš prekybos apimčių išaugimo pokalėdiniu žiemos laikotarpiu galima spėti, kad prekės buvo išvežamos

ne upių laivais [valtimis], bet rogėmis. Pagrindinė išvežama prekė, matyt, buvo javai. Istoriografijoje nusistovėjusi nuomonė apie mėsos pardavimų reikšmę turgapinigiams iš dalies kritikuotina ir taisytina. Greičiausiai mėsos produkcija buvo svarbi tik vietiniam vartojimui. Pavasario laikotarpiu turgaus veikla buvo labai stabdoma: transportavimo sunkumai [tirpstantis upių ledas, išplauti sausumos keliai], maisto prekių atsargų išsekimas, religiniai apribojimai [Didysis pasninkas]. Nuo birželio mėnesio atsigavusi prekyba turi būti aiškinama ir komunikacijos sąlygų pagerėjimu, ir įvairesnės produkcijos pateikimu. Per antrąją metų pusę ryškėjo prekybos apimčių mažėjimo tendencija, kuri gali būti aiškinama iš dalies geru miestelių apsirūpinimu namų gamybos maisto prekėmis. Ryškūs pardavimo apimčių svyravimai rodo Pasvalio miestelio rinkoje besireiškusios paklausos nestabilumą ir ganėtinai lengvą jos patenkinimą.

Šaltiniai

Archyviniai šaltiniai

VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius, f. 77 (E. Laucevičiaus kolekcija), b. 28, l. 1–7v.

LM. Kn. 253 – Lietuvos valstybės istorijos archyvas. Lietuvos metrika. Knyga 253. Mikrofilmų kolekcija, f. 389.

Knygos – šaltiniai

ALS (Antrasis Lietuvos Statutas) – *Statut Litewski drugiej redakcyi (1566)*, (Archiwum komisji prawniczej, t. 7), 1900 Kraków.

LM. Kn. 12 – *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12*, (parengė Darius Antanavičius ir Algirdas Baliulis), Vilnius: Žara, 2001.

LM. Kn. 564 – *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 564 (1553–1567). Viešųjų reikalų knyga 7*, (parengė Algirdas Baliulis), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

ODVCA – *Опись документов вильенского центрального архива древних актовых книг*, т. 1, Вильна, 1901.

V i j ū k a s - K o j e l a v i č i u s 1988 – Albertas Vijūkas-Kojelavičius, *Lietuvos istorija*, Vilnius: Vaga.

PLS (Pirmasis Lietuvos Statutas) – *Pirmasis Lietuvos Statutas. Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis* (parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, E. Gudavičius ir kt.), t. 2, d. 1, Vilnius, 1991.

TLS (Trečiasis Lietuvos Statutas) – Jonas Lappo, *1588 metų Lietuvos Statutas*, t. 2, Tekstas, Kaunas, 1938.

ASZR – *Археографический сборник документов, относящихся к истории северо-западной Руси*, т. 7, Вильна, 1870.

AVAK – *Акты издаваемые вильенскою археографическою комиссиею*, т. 14: Инвентари имений XVI-ого столетия, Вильна, 1888.

Literatūra

- B r a u d e l 1986 – Fernand Braudel, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XV-e–XVIII-e siècle*, 1979, Paris: Armand Colin. Naudotas vertimas – Бродель Ф., *Материальная цивилизация, экономика и капитализм*, т. 1–2, Москва, 1986–1988.
- L e G o f f 1992 – Jacques Le Goff, *La civilisation de l'Occident medieval*, Paris: Arthaud 1977. Naudotas vertimas – Ле Гофф Ж., *Цивилизация средневекового Запада*, Москва.
- M e i l u s 1997 – Elmantas Meilus, *Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII a. II pusėje–XVIII a.: Raida, gyventojai, prekyba*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- V a r a k a u s k a s 1982 – Rokas Varakauskas, *Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a.*, Vilnius: Mokslas.

Straipsniai

- A l e x a n d r o w i c z 1970 – Stanisław Alexandrowicz, “Geneza i rozwój miasteczek Białorusi i Litwy do połowy XVII w.”, *Acta Baltico-Slavica*, 7, 63–129.
- A l e x a n d r o w i c z 1961 – Stanisław Alexandrowicz, “Miasteczka Białorusi i Litwy jako ośrodki handlu w XVI i I połowie XVII wieku”, *Roczniki Białostocki*, 1, 63–129.
- B a l i u l i s 1999 – Algirdas Baliulis, „Iš Pasvalio istorijos“, *Žiemgala*, Kaunas, 44–63.
- T r u s k a 1974 – Liudas Truska, „Žemėvaldos ir feodalų klasės struktūra Lietuvoje XVIII a. pabaigoje (1. Upytės papietas 1790 m.)“, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija*, 3 (48), 93–103.

Eugenijus Saviščevas

XVI a. vidurio Lietuvos miestelio rinka: Pasvalys 1551 metais

S a n t r a u k a

Pagrindiniai žodžiai: *miestelis, turgus, malūnas, karčemos, turgapiniai, prekyba.*

Tikėtina, kad Pasvalio rinka nuo pat formavimosi pradžios buvo orientuota į Livonijos rinkas [turbūt Rygą]. Tą liudija komunikacijų sistema. Iš prekybos apimčių išaugimo pokalėdiniu žiemos laikotarpiu galima spėti, kad prekės buvo išvežamos ne upių laivais [valtimis], bet rogėmis. Pagrindinė išvežama prekė, matyt, buvo javai. Istoriografijoje nusistovėjusi nuomonė apie mėsos pardavimų reikšmę turgapiniams iš dalies taisytina. Greičiausiai mėsos produkcija buvo svarbi tik vietiniam suvartojimui. Pavasario laikotarpiu turgaus veiklą labai stabdė: transportavimo sunkumai [tirpstantis upių ledas, išplauti sausumos keliai], maisto prekių atsargų išsekimas, religiniai apribojimai [Didysis pasninkas]. Nuo birželio mėnesio atsigavusi prekyba turi būti aiškinama ir komunikacijos sąlygų pagerėjimu, ir įvairesnės produkcijos pateikimu. Per antrąją metų pusę ryškėjo prekybos apimčių mažėjimo tendencija, kuri gali būti aiškinama sąlyginai geru miestelėnų apsirūpi-

nimu namų gamybos maisto prekėmis. Ryškūs pardavimo apimčių svyravimai rodo Pasvalio miestelio rinkoje besireiškios paklausos nestabilumą ir sąlyginai lengvą jos patenkimą.

Eugenijus Saviščevas

Market of Lithuanian Town in the Middle of the 16th Century: Pasvalys in 1551

S u m m a r y

Keywords: *town, market, mill, alehouse, money of the market trade, trade.*

It is believable that Pasvalys' market was oriented towards Livonian markets (possibly Riga's) from the very beginning of its formation. The system of transport and communications proves that. Increased trade volumes in the period after Christmas suggest that goods were transported by rivers not in barges but sleds. Grains most probably were the main exported merchandise. An opinion prevailing in historiography that meat was the main product that generated money in this market trade should be slightly modified. Most probably meat was the main product of domestic consumption. In spring time market trade slowed down because: transportation was complicated (ice melted on the rivers, roads were washed out), stocks of food products decreased, religious barriers came to the fore (Great Lent). Starting with June trade became more lively and this may be explained by better transportation and communications conditions and a bigger variety of merchandise. During the second half of the year, however, a tendency of decreasing trade volumes was noted; that can be explained by a relatively good self-provision of home-made food products by the town dwellers. Distinct changes in trade volumes show that demand was instable and relatively easily met in the market of Pasvalys town.

E u g e n i j u s S A V I Š Č E V A S
*Istorijos fakultetas
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 3
LT-01513 Vilnius
[eugenijus.saviscevas@if.vu.lt]*